

УДК 727.12.673

ЗАМАНАУИ ДИЗАЙНДА КИІЗ БАСУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Мағауина Ділшат Мағжанқызы,
magauinadilshat@gmail.com
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ студенті,
Ғылыми жетекші - Бегімбай К.М..

Бастапқыда киіз бұйымдары жеке немесе отбасылық пайдалану үшін жасалған. Олар қарапайым және тек қана утилитарлы болды. Олардың өміршеңдігін де мойындау керек, ол ғасырдан кейін елеулі өзгерістерсіз өтуге мүмкіндік берді. Дүниетанымның, климаттық және тұрмыстық жағдайлардың ерекшеліктері бұйымдардың бірегей ерекшеліктерін қалыптастырды. Ұзақ уақыт бойы оларды өңдеу арқылы жасалған немесе обрег болып сондай ақ үлкен мағынасы бар.

Бір жағынан рулық қауымның бұзылу процестері бұйымдардың семантикалық жүктемесін ішінара, ал кейде толық жоғалтуына алып келді, екінші жағынан – итеріп, сыртқы іске асыруға бағытталған қолөнердің дамуын жандандырды.

Қолөнерші-шебердің өңделетін материалдың мәнін терең түсінуі қолданылатын материалдың табиғи қасиеттерін айқын және дәл көрсететін сәндік-қолданбалы өнердің тамаша, аяқталған туындысы ретінде заттар-құбылыстар, заттар жасауға мүмкіндік береді. Қолданылатын шикізатты білу конструктивтік және ою-өрнек-сюжеттік шешімді

қалыптастыратын көркемдік-техникалық тәсілдерге айналды. Осы тектес тәжірибені жинақтау белгілі бір дәрежеде «жай» қолөнер арасындағы алшақтықты дайындады, яғни тек қана функционалдық заттарды өндіру, және сәндік-қолданбалы өнер құбылысы ретінде киіздену, объектілерді тудыратын, Елеулі эстетикалық жүктемеге ие, заттық ортаны, қоршаған адамды байытады[1].

Алдыңғы буын жинаған білімі мен тәжірибесіне сүйене отырып, заманауи шеберлер бұйымдарға жаңа бейнелер мен ырғақтарды енгізеді. Кейде киізденудің дамуы тездейді, ол уақыт талаптарымен өзгеріп отыратын жүнді бояу және дайындау технологияларындағы жаңалықтармен үйлеседі. Бұл үдерістер қалыпты, тұрмыстық құбылыс және динамикалық дамып келе жатқан өнер сияқты киіз басу арасындағы алшақтықты аяқтады.

Қазіргі заман киіз үй өнер дәстүрлі формалармен жұмыс істейді, күрделі сентиментальды бейнелерді жасауға бағытталған бірегей көрме үлгілерін туумен және форманың, түстің және материалдың авторлық түсінігін бейнелейтін жаңа үлгілермен жұмыс істейді. Қолданбалы-суретшілердің киіз басу техникасы, оның байлығы мен алуан түрлілігі мүмкіндіктерін игеруіне қарай, эксперимент, табыстар мен қателер кезектесуі арқылы, киіздің жарқын әлемі қалыптасады.

Материалдың кең мүмкіндіктері, оның қол жетімділігі мен демократиялылығы композиция мен тұстанудың базалық біліміне әкелетін әуесқой және кәсіби суретшілерді де тартады.

Түстері бар батыл эксперименттер "акварель" техникасында да, ерекше көлемді-колористік мәнерде де жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Жұмыс мұндай байқауға болады және канадалық дизайнер Андреа Грехем жасайтын көлемді көрінісі. Жазықтық шешімдерді пайдалану ою-өрнек және көркем жұмыстарды жасау үшін құрал береді.

Киіз әлемінің алуан түрлілігі суретшілердің түрлі-түсті және технологиялық қалауына, олардың мәдени дәстүрлеріне, шығармашылық ізденістерге ұмтылуына және батыл эксперименттерге дайындығына байланысты.

Суретшілердің көлемдік формаларды жасау технологиясын игеруі ойыншықтардан шағын мүсіндік формалар мен интерьерлік инсталляцияларға ауысуға мүмкіндік береді. Екі тәсілдің үйлесімі есте қалатын, эмоционалдық жұмыстарды жасау үшін тамаша негіз болып табылады. Орыс суретшісі А. Пилиннің жасаған туындысы керемет мысал бола алады.

Ең жарқын илеу шеберлерінің айналасында белгілі бір бағыттарды дамытатын ізбасарлар тобы қалыптаса бастайды. Бірақ мектептердің қалыптасуы туралы айту ертерек.

Көшпелі халықтардың мәдени материалы – киіз, бүгін ең өзекті және заманауи болып табылады. Ол кез келген жағдайға тамаша. Ол экологиялық, қарапайым, пластикалық, көпфункционалды. Оның заттары қолмен жасалады және қолды жылы ұстайды.

Қазақ халқы қой мүйізі мен құс тырнақтары түріндегі киіз суреттермен безендірілген бір түсті киіз мен тұскиіз кілемдерін өндірумен қатар, өзінің сұлулығы мен кілем суретінің нақтылығы бойынша бірегей сырдақтерді дайындаудың автохтондық дәстүрін сақтайды. Бастапқыда ірімшік екі түсті болды, сурет табиғи түстердің қарама-қарсы шикізатының комбинациясы немесе табиғи бояғыштармен боялған жүн енгізу арқылы жасалды. 1060-шы жылдардан бастап оларды жарқын реңктерді пайдалана отырып, көп түсті жасай бастады.

1-сурет. Сырмақ жасау процесі

Заманауи шеберлер табиғи бояғыштардың тыныш гаммасына жиі қолданады. Бір-біріне салынған екі немесе одан да көп қабаттарда сырмақтарды өндіру кезінде бір мезгілде сурет кесіледі, содан кейін оларды өзара орналастыру жолымен инкрустелген кенеп жиналады. Осыдан кейін кілем тиісті беріктілік пен қалыңдық беру үшін артқы жағынан тігіледі. Сырмақ дайындауға 15 күннен бір жарым айға дейін кетеді (1-сурет). Сол техника өзге де бұйымдарды: күртеше, сөмке, төсеніш жасау үшін де қолданылуы мүмкін. Қолмен жасалған орыс пима арасында ақ түске жақын, бірегей барқыт беру үшін олардың беті пемзамен тегістеледі және қажет болған жағдайда бормен өңделеді. Пима кестемен және аппликациямен әрленуі мүмкін. Ресейдің әр өңірі үшін пима түрлері тән: Сібірде былғары тоқымамен тігілген буркаларды көреді, вятканың табандары міндетті түрде тығыз киізбен тігілген, татарлар пима тоқымамен, бисермен немесе гаруспен әшекейленген.

Қолөнер бұйымдары ретінде киіз өнімдері бүгінгі күні де өміршең болып қала береді. Пима, терілер, әмиян, кілемдер, төсеніштер және қолмен жасалған киіз үйлер қазіргі әлемде де өз орнын табады. Киіз және фетр бұйымдарын өнеркәсіптік өндіру өз позицияларын жоғалтпайды.

Қазақтар көбінесе киізден текемет жасаған (2-сурет).

2-сурет. Текемет

Қазақ халқы үлкен көлеммен пима, кілем, киіздер, тұрмыстық және техникалық мақсаттағы киіз шығарады. Олар әрлемей орындалуы мүмкін, ескі дәстүрлерге еліктеуге кесте, жапсырмамен немесе стежкамен безендірілуі мүмкін. Ағынды өндіріс киізді пішуге, ылғалды-жылу және машиналық өңдеуге жол береді, соның нәтижесінде қол жетімді жаппай тұтыну бұйымдары алынады. Сәндік-қолданбалы өнер құбылысы ретінде валяние қозғалатын салалардың кең ауқымымен таң қалдырады. Сұлулық жағынан ерекше бас киімдер мен аяқ киімдер, ерекше аксессуарлар, киім, интерьер, тұрмыс заттары жасалады. Киіз ойыншықтар балалар мен бағалаушыларды, киізден және аралас техникалардан жасалған шырақтарды да қуантады, үй-жайда ерекше жағдай жасайды.

Көркем жұмыстарда шикізат пен техника ретінде киізді пайдалану толыққанды картиналарды жазуға, мүсіндерді сомдауға, камералық және монументалды сипаттағы бейнелі көлемді композицияларды жасауға мүмкіндік береді. Киіз-шындықты шынайы және дерексіз бейнелеуге арналған әмбебап материал. Бірегей интерьерлер офистік үй-жайлар мен қоғамдық орындар үшін дизайнерлік топтармен құрылады. Шығармашылық ұжымдар дыбыс сіңірудің, қабырғаларды фактуралық және колористикалық безендірудің міндеттерін, өнеркәсіптік өндірістің киізін қолдана отырып сауатты шешеді [2].

Жоғарыда айтылғандардан басқа, киіз басу – қол жетімді бос уақыт, өзін-өзі көрсету және өзін-өзі көрсету құралы. Киізбен балалар да, ересектер де жұмыс істей алады. Осылайша, киіз байламсыз түрде тұстанудың заңдарымен таныстырады, заттар мен материалдардың пішінін, сипатын сезінуге үйретеді, бейнелі және көлемді көріністі, көңіл-күйді, шыдамдылық, ынта-жігерді дамытады, яғни жеке тұлғаны дамытатын қасиеттерге ие. Киізден сабақ сауығудың да әсері бар: ыстық және салқын сумен жұмыс істеу, қолдың рефлекторлық нүктелеріне жұмсақ әсер ету ағзаны шынықтырады, ал дозаланатын физикалық жүктеме жаттығушыны сергітеді.

Қазіргі киіздік көптеген ұрпақтың шығармашылық жұмыстарын белсенді пайдалана отырып, ғасырлар бойы жинақталған тәжірибеге сүйенеді. Қаралды жасау тәсілдері, қолданылатын сәйкес пайда болу войлоковаления, және жаңа, айтарлықтай обогатившие соң, расширившие қолдану аясын киіз. Бүгінде бұл өнім шеберлер үшін қызықты, оған сұраныс бар, яғни оны қазіргі заман талаптарына белсенді енгізу керек. Киіз өте әдемі, онымен кез-келген нәрсе жасауға болады: көлемді заттар, маталарды әшекейлеу, ойыншық, моншақтар, кілемдер және панно. Екінші өмір ескі нәрселерге жүнмен немесе киізден жасалған көлемді әшекеймен безендіруге болады.

Біздің ойымызша, мұндай сабақ тыныштандырады, қиялды дамытады. Мұнда шығармашылық пен эксперименттер үшін көптеген ойларды іске асыруға болады. Кейбіреулері аяқ киім-пима мен тәпішке, басқалары өнер туындыларын білдіретін көркем маталар жасайды. Киіз хобби ретінде хендмейд таңдаған адамдар үшін сүйікті материал болды. Заманауи шеберлер шағын ойыншықтар мен киізден әшекейлер жасайды.

Қазақстан - киіз шеберлерінің отаны. Мұнда киіз бұйымдары үйреншікті және қажет. Өзіндік ұлттық дәстүрлер мен мәдениетті сақтау-әрбір халықтың ішкі қажеттілігі [3].

Киіз бұйымдарын жасаудың көне дәстүрлерін шебер ғана емес сонымен қатар балаларға қосымша білім беру педагогтары да жаңғырту және қолдау қажет, өйткені киізден жасалған бұйымдар балаларға біздің республикамыздың көркем мәдениеті туралы еске салатын болады. Киіз мүмкіндіктерін көркем материал ретінде және онымен жұмыс жасаудың әртүрлі техникасы ретінде зерделеу балаларды шығармашылық жұмыстарды жасаудың көптеген нұсқаларымен таныстыруға, "өз" материалын іздеуге және онда жетілдіруге немесе әртүрлі материалдар мен техникаларда табысты болуға мүмкіндік береді. Киізден жасалған техниканы меңгере отырып, эстетикалық және көркемдік талаптарға жауап беретін әр түрлі композициялар, утилитарлық заттар жасауға болады.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында бойынша үлкен жұмыс жүргізіледі жаңғырту және насихаттау көне халықтық қолөнер жасау бойынша тұрмыстық және әдет-ғұрып бұйымдар. Қазіргі қоғамда үлкен болашағы бар осы бірегей материалдан жасалған бұйымдарды дайындаудың көне тәсілдері біртіндеп қайта жаңғыруда. Киіз жасаудың

дәстүрлі әдістері жаңашыл-шебер және эксперименттік мекемелер жасайтын инновациялық тәсілдермен үйлесімді толықтырылады.

Қазіргі уақытта киіз біздің өміріміздің әртүрлі салаларында қолданылады: автомобиль өнеркәсібінде, құрылыста, музыкалық аспаптарды жасауда және, әрине, одан аяқ киім мен киім дайындайды. Осылайша, киіздің тарихы аяқталмайды, соңғы он жыл ішінде киіздену өнері өзінің екінші тууын бастан кешірді. [4].

Мәселен, қазіргі уақытта Қазақстанда киізді қолдана отырып, креативті дизайнерлік жұмыстар өзекті болып табылады, өйткені сәндік-қолданбалы өнер ұлттық бірегейлікті сақтауға көмектеседі. Киізден жасалған киім топтамаларында Қазақстандық жас дизайнерлер ерекше бейнелер жасай отырып, киіздің жібекпен, шифонмен және басқа да материалдармен үйлесімін белсенді пайдаланады (3-сурет). Заманауи үрдістерді, формалар мен материалдарды ұлттық өрнектермен және ою-өрнекпен ұштастыра білу ерекше қызықты жұмыстарды тудырады.

3-сурет. Киізден жасалған киім үлгісі

Киізден жасалған бұйымдар Қазақстанның визит карточкасы мен брендіне айналады, деп есептейді өскемендік модельер Мария Маркова. Көшелерде жиі киізден жасалған сәндерді көруге болады. Бұл жұмсақ материалдан гүлдер, аксессуарлар, киім-кешектер және интерьер заттарын жасайды. Киіз материал кең мүмкіндіктері бар. Суретті ойлағаннан кейін, сіз әрдайым керемет, күтпеген нәрсе аласыз. Өйткені, жүн акварельде бояу бояуының орнына жіп бояғыш. Киіз сәнгерлер арасында танымал емес. Тіпті "Әлем аруы" байқауында қазақстандық сұлулық нағыз фурор жасап, киізден киізден жасалған көйлектерге шыға келді. Кутюрдан келген Пьер Карден сияқты кез келген дизайнер, ол әрдайым осы материалмен тәжірибе жасайды, менің ойымша, біздің қазақстандық сұлу қыздарымыз өздерін осы материалда жайлы және жағымды сезінеді.

Қазіргі уақытта киіз біздің өміріміздің әртүрлі салаларында қолданылады: автомобиль өнеркәсібінде, құрылыста, музыкалық аспаптарды жасауда және, әрине, одан аяқ киім мен киім дайындайды. Осылайша, киіздің тарихы аяқталмайды, соңғы он жыл ішінде киіздену өнері өзінің екінші тууын бастан кешірді.

Мәселен, қазіргі уақытта Қазақстанда киізді қолдана отырып, креативті дизайнерлік жұмыстар өзекті болып табылады, өйткені сәндік-қолданбалы өнер ұлттық бірегейлікті

сақтауға көмектеседі. Киізден жасалған киім топтамаларында Қазақстандық жас дизайнерлер ерекше бейнелер жасай отырып, киіздің жібекпен, шифонмен және басқа да материалдармен үйлесімін белсенді пайдаланады. Заманауи үрдістерді, формалар мен материалдарды ұлттық өрнектермен және ою-өрнекпен ұштастыра білу ерекше қызықты жұмыстарды тудырады [5].

Киізден жасалған бұйымдар Қазақстанның визит карточкасы мен брендіне айналады деп есептейді өскемендік модельер Мария Маркова. Көшелерде жиі киізден жасалған сәндерді көруге болады. Бұл жұмсақ материалдан гүлдер, аксессуарлар, киім-кешектер және интерьер заттарын жасайды.

Киіз материал кең мүмкіндіктері бар. Суретті ойлағаннан кейін, сіз әрдайым керемет, күтпеген нәрсе аласыз. Өйткені, жүн акварельде бояу бояуының орнына жіп бояғыш. Киіз сәңгерлер арасында танымал емес. Тіпті "Әлем аруы" байқауында қазақстандық сұлулық нағыз фурор жасап, киізден киізден жасалған көйлектерге шыға келді.

Көп жағдайда Интернет арқылы белсенді өзара білім алу, материалды меңгеру жүреді. Сырттай қарым-қатынас ұжымдық тәжірибе мен білімді жинақтауға мүмкіндік береді. Тұрақты іздеуде жүрген киіздің табынушылары оны қолдану аясын белсенді түрде кеңейтеді. Біздің ойымызша, ұқсас іздеу киіз басу үшін белгі болып табылады, оның бір бөлігін сәндік-қолданбалы өнердің өзіндік түрінен бейнелеу өнерінің түпнұсқалық техникасына, пигментті бояулар мен қарындашты ашық және өзіндік алмастырушы бояуға дайындау.

Жоғарыда сипатталған үдерістердің дәлелі ретінде киіз бүгінгі күні этнографиялық мұражайларда ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы өнер галереяларында да қойылады. Табысты өткен көрмелер, семинарлар, мастер-кластар және шоп-сабақтар үлгі бола алады. Биылғы жылы Астанада "Дала арулары-әйелдері" қорының тұсаукесеріне орайластырылған осы сирек қолөнерге арналған көрме ашылды. Бұл Қор Қазақстан Суретшілер Одағының мүшесі Замзегүл Оралбаевтың айтуынша: - "киіз басу өнерін құтқару үшін, өйткені ол құлдырауға барады" [6].

А. Пилин, Элина Сари, Наталия Пинчук, Ульрика Беннер және басқа да киіздердің шеберлері киіз арқасында көркем әлемнің бір бөлігі болды.

Осылайша, осындай іс-шаралардың мақсаты, біздің ойымызша, мәдени алаңды кеңейту, қазақстандық аудиторияны киіз өнеріндегі жаңа мүмкіндіктермен және формалармен таныстыру, сондай-ақ қазақ халқының этномәдениетін жаңғырту үшін жағдай жасау болып табылады [7].

Сондықтан қазіргі қоғамның маңызды міндеттерінің бірі - шығармашылық дамыған тұлғаны қалыптастыру. Мұндай мәселе «қазақтың халықтық көркем дәстүрлері» аймақтық бағдарламасы аясында шешілуі мүмкін. Бұл бағдарлама дәстүрлі халық мәдениетін дамыту, халықтың мәдени шығармашылығы үшін жағдай жасау, халықтық көркем кәсіпшіліктер мен қолөнерді қайта өркендету, осы жердің мәдениетімен сәйкестендіру сезімін қалыптастыру, тарихи сананы нығайту, Отанға деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу міндеттерін шешуге арналған болады. Өйткені, ең алдымен, ұлттық мәдени сананың ерекшеліктеріне сәйкес келетін қоғамдық дамудың бағыттарын қолдау қажет.

Қолданылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқы Ассамблеясының XIX сессиясында сөйлеген сөзі Астана, 27 сәуір 2012 ж. [Электронды ресурс] - қолжетімділік режимі. - URL: <http://www.zakon.kz>
2. Күзенбайұлы А. Қазақстан Республикасының тарихы / А. Күзенбайұлы . А.: Фолиант, 2000. – С. 45
3. Калашникова Н.М. Әлем киіз. Ресей этнографиялық мұражайының материалдары. Санкт-Петербург. "Дизайн индустриясы и технологии" ғылыми журналы № 4-2010 ж., 11 Б.
4. "Орыс валенка мерекесі", Журнал "Воспитатель", № 4, 2008 ж., 70-75 б.
5. Үлкен Кеңес энциклопедиясы (БСЭ). 3-ші басылым. М.: Советская энциклопедия, 1975.

6. Шебер. Қазақстанда қолөнерді дамыту және халықтық көркем кәсіпшілікті жаңғырту. [Электронды ресурс] - кіру режимі. - URL: <http://www.sheber-craft.kz>
7. Бегімбай К.М. Қазақстанда этнодизайнды дамытудың маңызы. Халықаралық ғылыми конференция материалдары жинағы. – Алматы, ҚазБСҚА, 2017.